

Institut Européen des Jardins & Paysages

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen

Inventaris Vlaams-Brabant

Restanten van de aanleg rond het
kasteel en de burchtmotte van Merchtem

Auteur(s) : Onroerend Erfgoed | Flanders Heritage Agency
www.onroenderfgoed.be <https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen
Inventaris Vlaams-Brabant
Restanten van de aanleg rond het kasteel en de burchtmotte van Merchtem

Titel:	Restanten van de aanleg rond het kasteel en de burchtmotte van Merchtem
Provincie:	Vlaams-Brabant
Gemeente:	Merchtem
Deelgemeente:	Merchtem
Bron:	Schepping: 2013-03-25 Bijwerken: 2017-05-30 URI: https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134072
Coördinaten:	Breedte: 4.23467876418 Lengte: 50.9588828695

Primaire tekst

Resten van een aanplanting in landschappelijke stijl rond een in 1883 gebouwde villa op een nog intacte volmiddeleeuwse burchtmotte (circa 1,5 hectare).

De ovaalvormige burchtmotte naast de kerk van Merchtem werd volgens historicus Verbesselt vermoedelijk in de 9de of de 10de eeuw aangelegd als bewakingspost bij de overtocht van de Grote Molenbeek, de belangrijkste waterloop tussen Zenne en Dender. Merchtem was vanouds een knooppunt van interregionale wegen in het grensgebied tussen Vlaanderen en Brabant. De burcht werd samen met een groot deel van het dorp in 1580 verwoest. In 1768 liet Marie-Thérèse Peeters, 'vrouw' van Merchtem, op een tweede motte 200 m noordwaarts een nieuw kasteel bouwen. Hiervan zijn ons drie afbeeldingen bekend: 1° de Ferrariskaart (1771-1775); 2° een niet gedateerde of ondertekende figuratieve kaart; 3° een pentekening van het 'Heerlijk Kasteel' in vogelvlucht vanuit het zuiden. Toen de Ferrariskaart werd opgemaakt, waren de werken blijkbaar nog in uitvoering. De brede, 150 m lange dreef die het nieuwe kasteel met de oude burchtmotte verbindt, moest nog worden omgevormd tot een rechte, 10 m brede laan, de transformatie van de noordelijke, voorheen ronde motte tot een strakke rechthoek was nog niet voltooid en de lunetvormige uitstulping in de noordelijke arm moest nog worden uitgegraven. De ingang tot het kasteleiland lag ten zuidwesten van het kasteel.

Op de Ferrariskaart worden zelden details over tuinaanleg afgebeeld; broderieparterres en moestuinbedden worden meestal generisch als vierkante of rechthoekige, afwissend groen en roze gekleurde blokjes weergegeven. De toenmalige aanleg van de oude burchtmotte was blijkbaar indrukwekkend genoeg om de Ferraris-karteerders tot een meer figuratieve uitbeelding te bewegen: een plattegrond die aan een klavertje-vier doet denken. Vermoedelijk gaat het om vier naar een centraal punt (fontein, rotonde met 'broderie'...) geopende kabinetten of groene kamers ('cabinets de verdure'). De figuratieve kaart, die waarschijnlijk na de Ferrariskaart werd opgemaakt, toont de noordelijke motte met het nieuwe kasteel – een imposant neoclassicistisch gebouw van negen traveeën en twee bouwlagen op een souterrain dat bijna een volwaardige bouwlaag vormt. Het steile schilddak gaat gedeeltelijk schuil achter een gevelbreed boogfronton met een oculus, maar dit detail komt op de tekening van 1801 niet (of niet meer) voor. Het kasteel en de *cour d'honneur*, door twee losstaande dienstvleugels geflankeerd, verdelen het nu strak omliggende eiland in twee gelijke delen. Het kasteel staat bovendien pal in het verlengde van de dreef naar de oude burchtmotte. Een brug met een poorthek tussen hoge pijlers vormt de toegang tot het kasteleiland. De met boompjes of struikmassieven omgeven tuinen langs weerszijden van het kasteel worden door een padenkruis onderverdeeld in vier, door haagjes omzoomde parterres met kegelvormige boompjes op de hoekpunten en centrale rotondes met een waterbekken op de kruispunten. De lunetvormige uitstulping in de noordelijke arm van de ringgracht versterkt de symmetrie van de aanleg.

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen
Inventaris Vlaams-Brabant
Restanten van de aanleg rond het kasteel en de burchtmotte van Merchtem

Om de uiteindelijke bedoeling van de opdrachtgeefster en haar gemaal, Jean-André-Norbert Peytier, een uit Montélimar afkomstige Fransman en schepen van de stad Antwerpen, te doorgronden, is het nuttig om er een van de invloedrijkste 18de-eeuwse handboeken voor tuinaanleg op na te slaan, *'La théorie et la pratique du jardinage'* van Antoine Joseph Dezallier d'Argenville (1709). Eén van de platen in het eerste boekdeel zou als model kunnen hebben gediend maar om één of andere reden bleef de aanleg beperkt tot het onderste gedeelte: het kasteel tussen twee tuincompartimenten die op hun beurt in vier parterres verdeeld zijn. De twee tuincompartimenten hebben in het scenario van Dézallier én in Merchtem – zoals de belijning op de figuratieve kaart suggereert – de functie van 'potager', maar uiteraard gaat het niet om een eenvoudige moestuin, maar om een 'representatieve', een met sierelementen beladen specimen. Het nog maagdelijke weiland ten noorden van het kasteleiland wordt door het drevenpatroon in de aanleg betrokken. De opdrachtgevers beschouwden het ongetwijfeld als uitbreidingszone en er was ruimte genoeg (1 hectare 79 are) voor een successie van parterres (al of niet met loofwerk), 'bosquets', 'bouligrins'... Het verschil met Dézalliers model betreft de ringgracht, die aan de noordzijde een lunet vormt.

De strakke symmetrie, ideaal in de 18de-eeuwse tuinaanleg, wordt enigszins gedwarsboemd door de topografie of de toenmalige eigendomsstructuur. Het nieuwe kasteleiland (de noordelijke motte) is geen echte rechthoek maar een trapezium; de zuidelijke grachtarm loopt niet haaks op de dreef tussen het kasteel en de oude burchtmotte. De spie aan de zuidzijde van het kasteleiland werd benut voor de aanleg van een 'onregelmatig' compartiment. Het is duidelijk dat de opdrachtgevers ook één of meer van de door Georges-Louis Le Rouge tussen 1774 en 1789 gepubliceerde cahiers met voorbeelden van *'nouveaux jardins à la mode'* onder ogen hebben gekregen en zich lieten verleiden tot een hoekje *'jardin anglo-chinois'*. Op het brede oostelijke uiteinde van de spie is dan ook een 'Chinees' paviljoen herkenbaar. Men kan het zich zo voorstellen: tijdens de graafwerken voor de aanleg van de nieuwe ringgracht, werd de overbodige grond voorlopig in een verloren hoekje van het eiland gestort. In plaats van de grond na afloop af te voeren, is iemand op het lumineuze idee gekomen om deze hopen om te toveren tot een *'jardin anglo-chinois'* en tegelijkertijd de asymmetrie van de aanleg als het ware homeopathisch te verdoezelen door een overdaad aan asymmetrie. Een originele toepassing van het aloude principe 'nut en sier verenigd', die herinnert aan een grootschaliger voorbeeld op de grens van Diest en Tessenderlo: het 'Engels Hof' van Groot Asdonk, rond 1800 aangelegd op een oude kleiwinning.

Met de dood van Jean-André-Norbert Peytier, de laatste heer van Merchtem, in 1804 kwam er vermoedelijk een einde aan de hoge ambities en de status van de familie. Zijn zoon Jean-Patrice, die zichzelf in de overlijdensakte van zijn moeder omschrijft als landbouwer, laat in 1822 het door zijn grootmoeder gebouwde kasteel afbreken en vormt de dienstvleugels om tot woonhuis. De Primitieve kadasterkaart, die het jaar daarop door J.-B. Guiot wordt uitgetekend, toont het in twee percelen 'hof' verdeelde eiland; de dreven langs de buitenoevers van de ringgracht worden in de kadastrale legger als 'plantagie' omschreven en het oude burchteiland – ooit een riante tuin met een gesofisticeerde structuur – blijkt als ordinaire landbouwgrond te worden gebruikt. Na zijn dood in 1865 wordt de oude burchtmotte verkocht aan de in Merchtem geboren Joseph Stallaert, schilder van portretten en mythologische en historische taferelen.

De noordelijke motte, waar ooit het kasteel van Marie-Thérèse Peeters stond, bleef eigendom van de familie Peytier tot 1882, toen het via huwelijk in handen kwam van landbouwer Jan-Baptist Robyn. Op de stafkaart van 1892 wordt een landschappelijke siertuin gesuggereerd, maar de kadastrale legger spreekt van een boomgaard en een 'hof'. Rond 1960 verdwijnt de ringgracht en wordt een groot gedeelte van het voormalige kasteleiland in bouwkvavels opgedeeld, maar in het huis met de gecementeerde, grijsgeschilderde gevels en het pannen schilddak langs de huidige Burchtlaan (nr. 41), omringd door in kegel of bol gesnoeide schijn-cypressen (*Chamaecyparis* sp.), taxussen (*Taxus baccata*), goudgerande hulst (*Ilex aquifolia* 'Aureomarginata'), buxus (*Buxus sempervirens*)..., is nog de oostelijke dienstvleugel van het in 1822 gesloopte kasteel herkenbaar. Aan de overzijde van de straat vertrekt de dreef, die naar de oude burchtmotte leidt, op een oude Ansichtkaart met canadapopulieren maar nu met jonge notelaars (*Juglans regia*) beplant. Een treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') en een rond prieeltje van zomerlinden (*Tilia platyphyllos*) in een braakliggend perceel aan de overzijde van de Burchtstraat zijn de enige overblijfselen van sieraanplantingen langs de verbindingsdreef. Op de oude burchtmotte bouwde Stallaert in 1883 een pittoresk buitenhuis – de huidige bakstenen villa met overkragende, door houten consoles gestutte en met gefiguurzaagde windborden versierde dakranden. Aan de slotgracht werden geen wijzigingen aangebracht. De stafkaart van 1892 toont een bescheiden landschappelijke beplanting,

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen
Inventaris Vlaams-Brabant
Restanten van de aanleg rond het kasteel en de burchtmotte van Merchtem

waaraan nog een plataan (*Platanus x hispanica*), een groene beuk (*Fagus sylvatica*) en een dikke stronk met wortelopslag van Kaukasische vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*) herinneren.

Auteur: Deneef, Roger

Auteur: Wijnant, Jo

Datum: 2011

Titel Text: Restant van de aanplanting bij de Burchtmotte van Merchtem

Grafische documenten

Merchtem Reedijk 10 (Deneef, Roger, 24-10-2007, ©Vlaamse Gemeenschap)

Merchtem Reedijk 10 ringgracht (Deneef, Roger, 24-10-2007, ©Vlaamse Gemeenschap)

Bibliografie

Kadaster Vlaams-Brabant, Oudste kadastrale legger 212 Merchtem, art. 489 nrs. 1-7 en 1117, art. 2026 nrs. 2 en 5.

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen
Inventaris Vlaams-Brabant
Restanten van de aanleg rond het kasteel en de burchtmotte van Merchtem

Kadaster Vlaams-Brabant, Kadastrale opmetingsschets 1884 nr. 17 en 1960 nr. 35.

BENEZITT, *Dictionary of artists*, vol 13, Paris, Gründ, 2006, p. 204.

DENEFF R. e.a., *Historische tuinen en parken van Vlaanderen: Hageland – noordoosten van Vlaams-Brabant*, in *Cahier M&L*, nr. 14, Brussel, Afdeling Monumenten & Landschappen, 2007, p. 150-153.

DÉZALLIER D'ARGENVILLE J.-A., *La théorie et la pratique du jardinage*, (I), 1709, planche I p. 124.

LE ROUGE G.-L., *Détails des nouveaux jardins à la mode, Les jardins anglo-chinois*, 24 cahiers gepubliceerd 1776-1789.

SACRÉ M., *Geschiedenis der gemeente Merchtem*, (2 delen), Rousselare, Jules De Meester, 1904.

VAN ACCOLEYEN JAN, *Generale Metinghe ende Caert-Boeck en de Figuratief der Poorte ende Vryheydt van Merchtem, 1705-1706, kopie van 1750 in het gemeentearchief van Merchtem*.

VERBESSELT J., *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw (II)*, Brussel, Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, 1964, p. 105.

VERBOUWE A., *Iconografie van Vlaams-Brabant (III)*, Kanton Asse, Brussel, Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, 1941, p. 39-40 die in de bijlage onder de nrs. 11 en 32 kopieën van beide documenten toont, nrs. 171 en 172.

VERTONGHEN H. & FEYTENS P., *Gemeente Merchtem – Familiereconstructie 1596-1900*, (deel 2), Merchtem, Heemkring Soetendaelle, 2004, p. 1043 en p. 1048-1049.

WAUTERS A., *Histoire des environs de Bruxelles*, IV (heruitgave van de editie van 1855), Bruxelles, Editions Culture et Civilisation, 1972, p. 188-189.

Relaties

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121214>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40239>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40238>

Beknopte karakterisering

Datering: derde kwart 18de eeuw, tweede helft 18de eeuw, vierde kwart 19de eeuw

Typologie: bijgebouwen, dreven, hekken, hekpijlers, motteheuvels, priëlen, siertuinen, villa's (bouwkundig erfgoed), walgrachten